

HOGYAN OLVASUNK? KÖRKÉRDÉS AZ IGEÉRTELMEZÉS RŐL

Körkérdésünkben vallásánároktól, lelkészek-től, teológiai tanároktól kértünk és vártunk reflexiókat arra, ők hogyan magyarázzák és értik a Szentírást. Az őszinte megnyilvánulásokban külön öröm, hogy világossá vált: az igeértés, akár a tanítást, akár az igeolvasást értjük rajta, egzisztenciális feladat, mely nem csak az átadott tudásról szól, és nem is pusztán a címzettéről, hanem alapvetően azt is formálja, aki a feladattal meg van bízva. A kérdés önkéntelenül is érintette tette a megkérdezetteket, és válaszaikat kritikusán és önkritikusán fogalmazták meg. (A szöveg egyfajta „virtuális interjúként” készült, ezért megtartottuk a kérdezés és válaszadás klasszikus formáját, valamint a válaszadók választotta tagolást és formát is.)

Kérdésünk:

Amikor szövegekhez közeledünk, sosem naivan olvasunk, hanem olyan előfeltevésekkel lépünk be azok világába, melyek részben tudatosak, részben nem. A szövegértés lelkészek, vallásánárok és professzionális Igeolvasók esetében általában – és jó esetben – tudatosan választott hermeneutikai elvek alapján történik. Meg tudná fogalmazni, hogy saját szakterületén milyen szövegértelmező magatartást részesít előnyben, és miért pont azt? Hogyan határozza meg a végcél (prédikáció, magyarázat, hittanóra, exegetikai tanulmány stb.) azt az olvasásmódot, mellyel a bibliai szöveghez közelít? És végül: milyen veszélyeket rejthet az a hermeneutika, mellyel a Szentírást olvassa?

Kis Klára (vallásánár, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem Gyakorlati Tanszékének oktatója):

A számomra fontossá vált hermeneutikai elvek nem feltétlenül tudatos választás eredményei, de az, hogy személyes történetem bibliai „hástörténet” is, meghatározó volt kiválasztódá-

sukban. A Bibliával való találkozásom gyermekkori tapasztalat. Egy kényszerű karantén alatt olvastam a bibliai történeteket, amelyeket nagyon izgalmas, érdekesítő olvasmánynak találtam. Senki nem magyarázta őket, nem mondta el a tanulságokat, nem kellett aranymondást tanulnom. Csak én voltam, meg a történet. És tudtunk mit kezdeni egymással! Azóta is azt gondolom, hogy bízni kell a Biblia történeteiben és a hallgatókban, ahogyan Jézus Krisztus is tette. Hagyta, hogy a hallgatói együtt éljenek a történetekkel, példázatokkal. Hagyta, hogy maguk fejték meg a hallottakat, hogy maguk találják meg azok üzenetét, és adják meg rá saját válaszaikat. Nem biztosította be a megértést hittételekkel, s vállalva a kockázatot, engedte, hogy Isten országára maguk találjanak rá a hallgatói. Mert a „rátalálást” menedzselni lehet, de megtanítani nem. Steril, kész igazságok didaktikus tálalását, sulykolását ma sem tartom bibliai útnak.

Hitre jutásomban nagy szerepe volt egy igehirdetésnek, ezért hiszek az igehirdetésben, mint olyan erőterben, melyben létrejöhet a találkozás a személyes Istennel. A Biblia, ami szóbeli hagyományból lett írott Igévé, újra szóbeli közléssé válik az igehirdetésben. De nem életfilozófiát hirdet, és nem is etikai normarendszert, hanem a Krisztust. Ő a Biblia középpontja, Őt prédikáljuk, s közben várjuk, hogy a róla szóló bizonyágtételben megjelenik Ő maga és kijelenti magát nekünk. Ezt ő maga ígérte meg, ezért ennél kevesebbel nem érhetjük be. Ha mi magunk sem hisszük, hogy igehirdetésünk nyomán bármi is történhet, akkor a lényegét veszítettük el. A bármit megcselekedni képes, a minden reális hatalmat egyedül birtokló, feltámasztott Krisztus szabadító jelenlétét.

A bibliai szöveg és a hallgató közötti óriási távolságot azonban az igehirdetőnek kell áthidalnia, és elvégezni az akadálymentesítés (műhely)munkáját. Az eredeti szöveg és műfaj elemzése, a történetkritika, a hagyományozás és kanonizálás történetének adalékai, a szerző szándékának keresése segítenek a sematikus értelmezési panelek elkerülésében. Ugyanakkor egyfajta intellektuális józanágra, becsületességre tanítanak. A Biblia nem az Ige, hanem az Ige hordozója (medium). A Biblia nem Isten, de Isten lábnyoma, amit követve rábukkanhatunk szentségére. Nem kell szoronganom a szövegben leírtak ellentmondásai, paradoxonjai miatt. Nem kell követnem olyan életszabályokat, amelyek egy törzsi kultúra kellékei voltak. Nem kell magamra erőltetnem olyan életformát, amely a mi korunkban életszerűtlen. Nem kell zavarban lennem a miatt sem, hogy a tudományok (orvostudomány, pszichológia, geográfia) és a történelem hozta változások (demokrácia) is túlléptek a Biblia világképén. Az csupán a forma. A forma pedig teljesen emberi. Annak a kornak az emberéé, aki megtapasztalta a Bibliában leírtakat. De a tartalom, hogy találkoztak Istennel, aki megszólította őket; az mélységesen igaz, valódi és reális tapasztalat. Ilyen értelemben hajolhatok alázattal és imádatl a bibliai szöveg fölé, mint amin keresztül a Mindenható Isten akar találkozni velem, hogy közös történetünk legyen (egyháztörténet).

A bibliai szöveg olvasásmódjában számomra nincs különbség a célcsoportok között. De ha a szöveg meg-és felfejtésében biztonsággal mozogok már, akkor bátran elléphetek a Bibliától, és koncentrálnak a hallgatóimra. Őket olvasni nem kevésbé

komoly feladat, mint a Szentírás. Készülés közben választok, súlyozok, illusztrálok, elidőzök azoknak az élethelyzetén, korosztályán, akiknek szánom a mondanivalót. Fontos, hogy friss és aktuális legyen az üzenet. (Pál apostol problémája nem biztos, hogy a hetedik hittanosok problémája is!) Untatni minden korosztályban visszaélés a lelkipásztor spirituális hatalmával, szeretetlenség, és a hallgató megrablása.

Azt gondolom, hogy minden hermeneutika emberi, vagyis tökéletlen. Megnyithat, de be is zárhat, feltárhat, ugyanakkor el is fedhet bibliai tartalmakat. Ráadásul eleve a lehetetlenre vállalkozik; megérteni a felfoghatatlant, kimondani a kimondhatatlant. És ezen a ponton nem marad más számunkra, mint a Szentlélek Istenre nézni, aki „segítségére van a mi erőtlenségünknek”, és kész akár emberi szavakba inkarnálódva is megmutatni dicsőségét, úgy és akkor, ahogyan amikor azt jónak látja.

Visky S. Béla (a Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet Rendszeres Teológiai Tanszékének oktatója, erdélyi magyar református lelkész):

Tisztelt Szerkesztők!

Ahogy immár jó ideje ülök a billentyűzet előtt, azon töprengve, hogy mi is legyen az a háromezer karakter, és hogyan is sorakozzanak ezek szépen egymás után ahhoz, hogy végül nyugodt lélekkel *sendelhessem* a végeredményt hermeneutikai szempontjaim summájaként, úgy érzem magam, mint az idő természetéről töprengő Augustinus: „Ha senki nem kérdezi tőlem, akkor tudom. Ha azonban kérdezőnek kell megmagyaráznom, akkor nem tudom.” (*Vallomások*, XI. könyv, 14. fejezet) Tudom, hogy a lehetséges, és egyformán legitim magyarázati lehetőségek sokaságából *ott és akkor* éppen melyiket kell választanom; *ha azonban a választásomat számon kérnék, talán kiderülne, hogy más opció mellett ugyanannyi érv szólna. Azt pedig, hogy éppen melyik értelmezést részesítem előnyben, meglehet, nem is én döntöm el, hanem annak a közösségnek az előttem megjelenő arca, amelyhez szólni készülök. És ez az arc is hányféle szempárral néz reám! Mielőtt azonban lelkész, vallásánár, netán tanulmányszerző lennék, aki másoknak címezné üzenetét, én magam vagyok az Ige címzettje: a kicsinyhitű vagy éppen gőgös, az ünneplő vagy a gyásszal sújtott ember. Lehetséges-e, hogy adott esetben mégsem azt az üzenetet közvetítem, ami legszemélyesebben az én lelkemhez szólt, mert tudom, hogy a hallgatóságnak most nem erre van szüksége? De hiteles-e a másokat megszólító beszéd, ha annak tétje engem csak mellékesen érint? És az biztos-e, hogy Isten mindig a bennünket legégetőbben foglalkoztató kérdésekről akar velünk társalogni? Jóbot szenvedései poklában a legkevésbé sem érdekelte sem a fiastyúk az égen, sem az a fura strucc, sem a víziló csodás páncélzata – Isten mégis furcsamód ezekről beszél neki ahelyett, hogy a nagy miértjeire válaszolna... Háromszereplős drámáról van szó tehát: Isten Igéje és akarata, az üzenetet közvetítő Hermész-szolga, és a hallgatóság, az őt meghatározó természeti, történeti, gazdasági, kulturális, társadalom-lélektani stb. világával együtt.*

Az Ige szöveggént áll előttem; értelmezésének reformátori alapelvei, amelyek komolyan veszik ennek filológiai-történeti-műfaji szövetét, számomra ma is a feladha-

tatlan kiindulópont jelentik. Ez nem zárja ki a különböző értelmezések jogosultságának az elismerését (ahogyan például az ötezer ember megvendégelésének a története kapcsán beszélhetünk történetkritikai, fundamentalista, evangelikál, feminista, materialista, mélylélektani – és bizonyára más – megközelítésekről).

Az Ige viszont nem csak szöveggé, hanem testté – emberré, történelemmé – is lett. Ezért több az igehirdetés a Biblia egy tetszőlegesen kiválasztott szövegének a korrekt – a nyelv természetét, szerzőt, címzettet, történelmi kontextust, párhuzamos bibliai és vallástörténeti helyeket stb. – figyelembe vevő magyarázatánál. Mindezen nyelvi-történeti kritériumok felsorolása mellett ezért beszél a II. Helvét Hitvallás 2. fejezete az Ige hirdetésének szellemi kritériumáról is; ez ugyanis olyan beszéd, mely „egybevág a hitnek és szeretetnek regulájával, és kiváltképpen szolgálja Isten dicsőségét és az emberek üdvösségét”. Ennek értelmében az igehirdetésnek vállaltan „tendenciózusos beszédnek” kell lennie, mégpedig az 1Kor 14,12 értelmében, miszerint a lelki ajándékoknak – a prófétálásnak, igehirdetésnek különösképpen – „a gyülekezet építését” *kell* szolgálnia. Nem lehet jó igehirdetés az – legyen bármilyen tökéletes „szakmailag” a szöveg értelmezése –, amely nem tölti be az „építés” feladatát. De fordítva is igaz: amennyiben egy szakszerűnek szánt teológiai tanulmány szakmailag csapnivaló, az akkor is rossz, ha akadna valaki, akinek egyébként a lelki épülését szolgálta. Ha pedig egy katekhetikai tevékenységről a gyermek sírva megy haza, mert a pedagógus tapintatlanul megsértette, ez utóbbi ne legyen túl büszke arra, hogy milyen tisztességesen magyarázta Sámson történetét... Az Igével foglalkozó cselekmény műfaji határait és a situáció által meghatározott jellegét nem lehet figyelmen kívül hagyni úgy, hogy ezzel ne sértenénk magát az emberivé lett Igét.

Végül: nem veszélyes-e ez a fajta vállaltan tendenciózus, nem csupán a szöveget megérteni, hanem azzal valamilyen célt elérni – üdvösséget közvetíteni – kívánó olvasat? De igen. A szöveg csupán ürüggyé silányulhat valamilyen előzetes jószándék szolgálatában. Éberem kell ügyelni arra, hogy ne sétáljunk be egy ilyen csapdába. És mégis: egy művészfilmmek sem csupán az a célja, hogy történetileg hitelesen mutasson be egy korszakot, hanem az, hogy azon túlmenően „tanítson”, azaz – anélkül, hogy didaktikus lenne – hogy felnyissa a szemünk az arasznyi létbe vetett ember egzisztenciális értékigényére. Ugyanígy az Ige hirdetésének is vállalnia kell ezt a kockázatos többletet. Ezen túlmenően pedig: a tévedés lehetősége a mienk; a többi – a kegyelem Uráé.

Marjovszky Tibor (a Debreceni Református Hittudományi Egyetem Vallástörténeti Tanszékének nyugalmazott professzora, lelkipásztor):

A Szerkesztőség sok kérdésre és problémára szeretne választ kapni, igen szűk terjedelemben. Ezek közül háromra tudok érdemben felelni.

(1) Előfeltevések: Elveszett az „első olvasás” gyönyörűsége. Túlságosan belénk sulykolták, mit illik gondolni egy bibliai szövegről. Sokszor szinte fejből ismerjük a történeteket – persze ez leginkább csak az Újszövetség ismertebb részeire érvényes –,

s már az újraolvasás előtt kész a tanulság, a vizsgálódás előtt az eredmény. Egy volt egyházi főnököm szavai szerint: a szekér megelőzi a szamarat. Kötelező harcolni az előfeltevés, előmegértés ellen, mert ha nem, akkor tíz-tizenöt klisével játszadozunk újra és újra. Ez egyfajta védekezés is lehet, mert segít elhárítani a személyes érintettséget. Úgy gondolom, Bibliát nem lehet büntetlenül olvasni, érintettség és mélyre engedés nélkül. Ezek a szükséges előfeltételek. Ezzel szemben működik az elhárítás, a felszínen tartás. Az „első” olvasás nagy hozadéka, hogy radikális felismerések szület(het)nek. Kérdés persze, lehet-e tudatosan gyengíteni a rutinosságot, bennfentesség káros érzését, de legalább törekedni kell rá, újra és újra.

(2) Tudatosan választott hermeneutikai elv. Nem gondolom, hogy – egyes ritka alkalmaktól eltekintve – lenne ilyen, amely állandóan alkalmazható. Túl kevés hermeneutikai elvet, rendszert ismerünk ahhoz, hogy biztonsággal mozogjunk bennük, s valójában alkalmazásuk csak ezután következhetne, s ekkor még messze vagyunk a következtetések levonásától. Példa: Bultmann illik szidni, de kevesen olvasták/olvassák, és bár előfeltevés ügyben markáns alapító atya, a görög szöveg vizsgálatában sokszor verhetetlen. Jó példa erre utolsó egyetemi szemeszterében tartott előadásának könyvváltozata, a második Korinthusi levél magyarázata (*Meyers Kritisches exegetischer Kommentar über das Neue Testament* sorozat). Ki ismeri ma behatóan – úgy, hogy alkalmazni is tudja – Gadamert, Ricoeurt, Lévinast? A teológiai képzésnek ebben súlyos és nem bocsánatos hiányosságai vannak.

(3) Végcél. Mind az oktatásban, mind pedig az igehirdetésben rendszeresen résztvevőként, szerencsésnek mondom magam, mert valamennyi rálátásom lehet/lehetett mindkettőre. Három dolog világos és érvényes. Először, a kettőt nem szabad felcserélni, amire sajnos gyakran van példa. Szószéken ne hangozzék el előadás, bármennyire is vonzó, hogy az igehirdető saját intellektusát, képzettségét, szakmai jártasságát bemutassa, s némi önelégültséggel fitogtassa is. Ugyanígy az ellenkezője is igaz. Szakmai előadás, akár tanulmány, nem homiletikai bravúrmutatmányok helye. Másodszor, érthetőség és alkalmazhatóság. Ez nem egyenlő az igénytelenséggel. Mivel a felsőoktatásunk még mindig porosz struktúrájú – gimnáziumra hajazó –, döntő az inspiráció kérdése, azaz az önálló gondolkodásra és problémamegoldásra nevelés. Az azonnali látható eredményt persze mi magunk is jobban szeretjük. A két előbb említett feladatban az elmélet/oktatás és a gyakorlat/igehirdetés összeér, a cél azonos, míg a módszer különbözhet. Talán mindkettőnél a legfontosabb a többlet kérdése. Az eredeti szöveg többletének felmutatása érthetően és inspirálóan, s itt nincs különbség szószék és katedra között. Jól mondja Kosztolányi: a fordítás alkotás, és nem másolás... Hozzátehetjük, ezen felül és elsősorban: *Inspiratio Spiritu Sancti*.

A veszélyét ennek – hogy az utolsó kérdésre is válaszoljak – nemigen látom, ha csak nem abban, ha színvonalatlanul műveljük, mert a teológiai-egyházi „mekkmes-tertség” nagy katasztrófa. Ha valaki rátalál a saját módszerére, s azt minőségi módon műveli, van remény, hogy a többi – felülről – pótolódik. Persze tudjuk, ha ketten csinálják ugyanazt, az nem ugyanaz. Van, akinek Pegazus jut, van, akinek táltos, s van, akinek csak vesszőparipa. S ez így van jól.

Tóth Sára (*a Károli Gáspár Református Egyetem Angol Nyelvű Irodalmak és Kultúrák Tanszékének docense, író*):

Ha egyetlen szóban kellene válaszolnom, talán azt mondanám, posztkritikai szemlélettel olvasom a Szentírást. Életem során átestem egy (talán) tipikus folyamaton: először, evangélikál hatásra naiv módon, közvetlenül Istentől kapott szöveggént tekintettem a Bibliára. Utána jött a megrázkódtatás: hogy bizony nagyon is emberi könyvet tartok a kezemben, évszázadokon át hagyományozódott, esendő emberek által alkotott szövegek egyvelegét. Ma leginkább olyan dokumentumnak látom a Bibliát, amely egyének és közösségek Istennel való találkozásairól tesz tanúságot. Tanúságtételnek, olyan szövegnek, amely a Szentlélek ihletésére megszólíthatja a mai olvasót is, legyen bármilyen távol is korban, gondolkodásmódban az adott szöveg kultúrájától. Az értelmezéstörténet bizonyítja, hogy a Szentírás újra meg újra élő Igévé tudott válni az egymást követő nemzedékek számára. Ám egyúttal, Paul Ricoeur szavaival élve, mindig „újraalkották”, „újramintázták” a befogadás során. Ezért nyitottan, várakozással igyekszem olvasni, szem előtt tartva Nagy Szent Gergely mondását, mely szerint „az isteni szavak az olvasóval együtt nőnek”. Figyelek a szöveg irodalmi alakzataira, a történetészövésre, a metaforára, szimbólumra, a kizökentő, drámai elemekre, tudván, hogy az isteni működés titkait nem a leíró, magyarázó nyelv, hanem inkább a művészet felfokozott nyelve közelítheti meg. Szemléletem alakulásához rengeteg nagyszerű szerző járult hozzá, ezek közül csak néhányat említek: Northrop Frye, Paul Ricoeur, Fabiny Tibor, Walter Brueggemann, Rowan Williams, Visky András.

Amikor néha lehetőséget kapok prédikálásra vagy áhitat tartására, akkor igyekszem a kreatív, irodalomkritikai és hermeneutikai beállítottságú megközelítést a történeti háttér, a keletkezés körülményeinek megismerésével kiegyensúlyozni, amennyire szükséges. Saját bibliaolvasásom manapság kétféle módon szokott történni: valamilyen izgalmas kommentárral, reflexióval együtt olvasom az Írást (ezen a nyáron például Barth Római levél kommentárjával töltöttem sok időt), az egzisztenciális elmélyüléshez pedig időnként a jezsuita ignáci módszerhez folyamodom, amelynek az a lényege, hogy elcsendesedve beleképzelem magam egy-egy evangéliumi jelenetbe.

Békési Sándor (*a Károli Gáspár Református Egyetem Hittudományi Karán a Rendszeres Teológiai és Ökumenikai Tanszék tanszékvezető docense*):

1) *Előfeltevésem*: a lelki-szellemi szomjúságom. Nem tudom az Isten bölcsessége és igéje nélkül rendezni a napjaimat, a munkámat, az életemet. Csak azt tudom, hogy a Szentírás olvasása, szövegeinek ízlelése, faggatása és megvilágosítása az egyetlen forrás, amely felüdít, megnyugtat, tanít és megerősít nap mint nap.

2) *Szövegértelmező (hermeneutikai) elvem saját szakterületemen*: ugyanaz, mint a magánéletemben. Dogmatika, etika, teológiai esztétika, tehát mindaz, amit tanítok, az életem része, tehát én magam vagyok. Szaktudományom és ismeretem persze nem szubjektív, de nem is objektív, hanem *személyes*. A Szentírás fölé hajolva és a *lectio*

continua szerint annak szövegeit tanulmányozva, a személyes Istennel találkozom, azaz a logosszal és bölcsességgel szembesülök, aki nemcsak teremtő és újjáteremtő ige, hanem testet öltött megváltó is. Ennek következtében megtapasztalom, hogy milyen mérhetetlen kegyelem az, amikor a szent szövegeken keresztül én is részesedhetek az ige által közvetített testi-lelki-szellemi mélységek végigjárásában: a megaláztatásban, szenvedésben, halálban és feltámadásban. Ily módon a logosz személyébe fogadtatom be, s ezért az igeolvasás és tanulmányozás után megújulva és gazdagabban végezhetem munkámat a teológia tudományában éppúgy, mint a mindennapi életemben.

3) *Szövegértelmező magatartásom*: Először alkalmat keresek a csendességre. Imádkozom a mennyei Atyához azért a nyugalomért, amelyben Szentlelkének érintését lelkem színén felfoghatom. Aztán a bibliai részt a személyesen hozzám közel álló szövegváltozatban, nevesül a Károli-fordításban (1985) magyarul elolvasom. Ezután utánanézek a héber és a görög eredetinek, amely szövegek és kifejezések döntően tovább gazdagítják első szövegélményemet. Ezt követve – kommentárok gyanánt – megnézem az aktuális résznek legújabb magyar fordítását (2014), aztán a Septuaginta, Vulgata, valamint a francia (David Martin, Lemaistre de Sacy, *La Bible de Jérusalem*, Louis Segon, NBS Édition d'étude), a német (Rev. Martin Luther, Zürcherbibel), valamint az angol (King James) változatokat is, mert úgy tartom, hogy ezek a fordítások egyben értelmezések is. Csak abban az esetben veszek elő szakkomentárt, ha egy-egy fontosnak tartott kifejezésnek vagy helyzetnek keresem kortörténeti vonatkozásait. A szövegből az a világító fókusz, ami különösen megragad, egy rövid időre meditálásra késztet és elgondolkodtat. Mindeközben rövid jegyzeteket készítek, amelyek majd esetleg inspirációul szolgálhatnak egy-egy előadás, tanulmány vagy prédikáció számára. Befejezésül imádságban köszönetként ismétlem el a szövegből nyert felismeréseimet.

4) *A végcél*: nem meghatározó. Ugyanis legyen az egyéni csendesség vagy prédikáció, előadás, illetve tanulmányok készítése, mind-mind ezen az egy, a fentebb leírt szövegértelmezési elven alapulnak.

5) *Milyen veszélyeket rejthet az alkalmazott hermeneutika?* A veszélye én magam vagyok. Ha az általam művelt hermeneutikai elv lényege, az igével való személyes *találkozás* természetem hibájából nem jön létre, ha nem tartok csendességet, ha figyelmetlen és szétszórt vagyok, ha nem fordítok időt a körültekintő szövegértelmezésre, ha nem jegyzetek, ha mindezek nélkül nem találom a saját helyemet.

Kókai Nagy Viktor (*a Debreceni Református Teológiai Akadémia Vallástörténeti Tanszékének Oktatója, egyetemi docens*):

(1) Miközben tényként kezelhetjük, hogy előfeltevésekkel közeledünk a szövegekhez, és előismereteink birtokában értelmezzük azokat, sok esetben ez hátrányt is jelenthet, mivel elvonja a figyelmünket más, értékes információkról. Ugyanakkor, ha már elkerülhetetlen, hogy mindezek meghatározzák a szöveggel kötött ismeretségünket, akkor fontos jól megválasztani, milyen hermeneutikai módszert részesítünk

előnyben, vagy talán még pontosabban, hogy saját szövegértelmezési módszerünket minél rugalmasabb érzékelőkkel lássuk el, amelyek képesek áthidalni az értelmezésünkbe kódolt merevséget, melyek előismeretinkből, előfeltevéseinkből adódnak. Ezen megfontolások alapján mindenképpen egy olyan módszerrel tűnik ideálisnak olvasni a szöveget, szemlélni egy képet, vagy éppen zenét hallgatni, amely nem csupán a mi ismereteinknek ad teret, hanem nyitott a műre magára is, tehát valóban érdeklődik a szerző által közvetítettek iránt. Erre azért van szükség, mert saját értelmezésünket akarva akaratlanul meghatározza az a hagyomány (függetlenül annak vallási, illetve kulturális jellegétől), amelyben élünk. Ez a perspektíva pedig alapvetően meghatározza az értésünket, ami szükségszerű, és önmagában nem tekinthető negatívnak. Ugyanakkor a szerzőt bizonyosan nem a mi előismeretünk, világképünk, kulturális tapasztalatunk határozta meg, ezért ha valóban arra vagyunk kíváncsiak, amit mondani akart művével, akkor első renden őt kell szóhoz juttatnunk, majd ezután érkezhetünk el saját tapasztalatainkhoz.

(2) A Biblia szövegéhez alapvetően egyszerű hívő, Isten szava iránt érdeklődő olvasóként szeretnék közeledni. És miközben úgy vélhetnénk, ez egyáltalán nem lehet nehéz, be kell valljuk magunknak, talán ez a legnehezebb. Azért gondolhatjuk ezt a legnehezebbnek, mert szinte soha nem tudjuk kikapcsolni a fejünkben olvasás közben az „elemző funkciót”, és a szöveggel találkozáskor óhatatlanul csapdába esünk, célirányos, aktuális feladatunkat megoldandó értelmezés felé fordítjuk a szót, és rosszabb esetben még a projektálástól sem riadunk vissza. Alapvetően tehát azt mondhatom, nem a végcél határozza meg az olvasásmódot, de szinte csak pillanatfolyányokban jelenik meg a Szentírással eltöltött időben, amikor nem ez határozza meg azt. A végcél ugyanis csak később kap szerepet a készülésben. Függetlenül attól, hogy tudományos tanulmányt, előadást vagy igehirdetést készítek elő, az első két-három lépés ugyanaz: magyarul és eredeti nyelven elolvasni a bibliai szöveget, miközben annak tágabb környezetét is figyelembe veszi az ember. Majd csak később válik cél szerintivé, miként indulok tovább, milyen és mennyi szakirodalmat veszek bele a felkészülésbe, és azokat milyen módon használom fel.

(3) Továbbra is úgy vélem, ahogyan erre fentebb utaltam, hogy semmiféle szöveget nem tudunk és nem is lehet előismereteink kikapcsolásával olvasni. Sajátos „én olvasom” karaktert kap a szöveg. Vannak olyan művek, olyan helyzetek, amikor ezen nem is feltétlenül kell túllépni. Például egy krimi esetében nem szükségszerű, hogy érdekeljen, mire gondolt a szerző, mire az első olvasó, milyen élethelyzetre vonatkozott eredetileg a szöveg. Ugyanakkor a Szentírás esetében mindez meghatározó kell, hogy legyen, ezért sok esetben béklyót jelenthetnek előismereteink. Ezeket majd akkor vehetjük elő, ha a lehetőségeinkhez mérten már egészen pontosan értjük, mit akart a szerző mondani első olvasóinak, ismerve azok élethelyzetét. Az eredeti üzenetet ugyanolyan komolyan kell vennünk, mint a sajátunkat. Mi tehát a veszélye bármilyen hermeneutikai módszernek: ha háttérbe szorítjuk a szöveget, azt nem forrásként, hanem víztükörként szemléljük, amiben magunkat csodáljuk.

Benyik György (*a Gál Ferenc Főiskola Teológiai Fakultásán az újszövetségi tudományok oktatója, katolikus pap, a Szegei Nemzetközi Bibliikus Konferencia szervezője*)

Több mint 30 éve tanítok az utóbbi időben Gál Ferenc nevére ismert, korábban Szegei Hittudományi Főiskolának nevezett intézményben bibliikumot és bibliai nyelveket, de közben állandón lelkipásztorként is működtem, most pedig Szegei Tarjánvárosi Szt. Gellért plébánia vezetője is vagyok. Vagyis a katedra és a szószék kihívásának kettőssége végigkíséri az életemet. A katedrán akadémiai kritériumoknak kell megfelelni, a szószéken bibliai üzenetet kell közvetíteni. Ami közös ebben a kettős kihívásban, hogy hatásosnak kell lenni mind a két oktató fórumon.

A bibliai hermeneutika elnevezése Hermes Triszmegisztorra vezethető vissza, és ha ebbe az irányba értelmezzük tovább a fogalmat, akkor ezoterizmusba torkollunk. A bibliai hermeneutikának három fő irányát szokták megkülönböztetni: a zsidó, az ortodox és a nyugati keresztény bibliaértelmezési irányt. A zsidó hermeneutika Baraita Rabbi Ishmaelre vezethető vissza, aki 13 kritériumot állított fel az értelmező számára, amelyeket iránymutató princípiumként kezel.

A keleti, ortodox értelmezés alapvetően szentháromságtani értelmezés, és a dogmatikai döntések alapján igyekszik kifejezni a Biblia üzenetét, legtöbbször az allegória és a tipológia módszerével kapcsolva egymáshoz a bibliai személyeket és vallási jelenségeket. Arról, hogy ez a módszer a hellenisztikus korszakban a pogányok filozófusok számára szent könyvnek tekintett Homérosz-értelmezések módszerének átültetése a keresztény és zsidó iratokra, keveset beszélnek Magyarországon. De arról talán már többet, hogy ez volt az első kísérlet, hogy a biblia narratív vallási üzenetét a neoplatonikus filozófia kritériumai szerint újraértelmezzék, stabil filozófiai fogalmi rendszerbe fordítva a szent szövegek szimbólumokra épülő üzenetét. Ettől kezdve Szalonikiben és Moszkvában a mai napig úgy mondják, hogy a Bibliát a „keresztény atyák szíve” szerint kell értelmezni.

A nyugati keresztény világban kis egyszerűsítéssel azt mondhatjuk, Kálvin Jánosig a szisztematikus teológia és a bibliamagyarázat nem különül el egymástól, mindkettőt a latin skolasztikus filozófia gondolkodási rendszere határozta meg. Még Luther Mártonnál is erősen keveredik egymással a két módszer. Kálvin Bibliái kommentárjaiban sokkal inkább szövegértelmezést ad, csakúgy, mint az *Institutio Christianae religionis* („A keresztény vallás rendszere”) című nagyhatású művében. A középkorban a minden művelt ember által ismert skolasztikus filozófiai rendszerbe kellett illeszteni a Biblia magyarázatát, morális, szentségtani és eszkatológikus értelmezésekben összegezni a mondandót.

Az egységes bibliai hermeneutika hiányának keserű gyümölcse nyugaton a katolikus-protestáns bibliai vitairódalom, amelyben különböző retorikai módszerekkel, felekezeti identitásképző szándékkal, nem annyira az üzenet megközelítésén dolgoztak, hanem protestáns oldalról az ellenfélnek vélt „pápasták” nézeteinek lejáratásán. Természetesen az ellentéte is igaz a katolikusokra, elegendő csak Pázmány Péter írásait olvasni, akinek a protestáns vitapartnernek lejáratása legalább olyan fontos, mint a Biblia üzenetének továbbadása.

Igazán éles kérdéssé a bibliai hermeneutikai princípiumok meghatározása a felvilágosodás után válik. Az alapvető probléma, hogy a nem vallásos filozófiai rendszerek számára hogyan lehet a Biblia üzenetét, az Írás hiteles „magját” lefordítani. Friedrich Schleiermacher igyekezett erre a kihívásra válaszolni, és meghatározni a bibliai üzenet helyét a szövegben vagy a szöveg mögött, és ezzel a modern liberális protestáns teológia atyjává vált. Vele szembeállíthatjuk Karl Barthot, aki a neo-ortodox teológiai kísérletek atyjának tekinthető.

Szerintem a probléma gyökere, hogy egyre inkább világossá vált: a Biblia ó- és újszövetségi szövege egyrészt egy antik szöveg, amelynek kifejezései egy antik világkép terminológiájával írják le a világot és a vallásos ember Isten-élményét. Ennek a jelenségnek a lefordítása a felvilágosodás utáni filozófiai és nem vallásos közgondolkodás szótárába azzal a veszéllyel járt, hogy a fordítás közben elvesz valami lényeges dolog. Nevezetesen, hogy az ún. „üdvörtörténi” tények csak a bibliai szereplőknek a tényekről alkotott szubjektív vallásos interpretációjává válnak. Szélsőségesen fogalmazva az lesz a fő kérdés, hogy Isten és ember történetéről olvashatunk-e a Bibliában, vagy csak bizonyos emberek vallásos élményeiről.

Az igehirdetésnek a célja, hogy a hallgatóság átélje azt, amit az első hallgató vagy a történeti eseményben résztvevők átéltek. Paul Ricoeur gondolattal értek egyet, aki szerint a bibliai szöveg az igehirdető, a szöveg és a vallási közösség (gyülekezet) három pólusa közé került. Ha csak az igehirdető és a szöveg kerül egymással kapcsolatba, akkor abból a gyülekezet semmit sem profitál. Ha azonban ennek a kapcsolatnak élményszerű hatása lesz a gyülekezetre (egyházközsége), akkor az igehirdető asszociációja termékeny „disszociációt” vált ki a hallgatóságban, akik a hallottakat továbbgondolják a felolvasott szöveg fényében. Ekkor válik a szöveg élő útmutatóvá a hallgató számára. A jelenkor legnagyobb problémája, hogy kultúránk szétesésének idején a hallgatóság gondolkodását sok esetben követhetetlen és ellentmondásos gondolkodási struktúrák határozzák meg. Nem biztos, hogy az, ami az igehirdetőnek nyilvánvaló, az a hallgatónak érthető lesz. Ezért erősödik az ún. „tanúságtevő” típusú értelmezés, amelynek hitelessége nem is az értelmezési módszerben van, hanem az igehirdető személyének hitelességére épül. A kisegyházakban szinte dominál ez a módszer, amely viszont nem segíti a hívő közösség azonos hitrendszerben való gondolkodását. A Biblia kinyilatkoztatást hordozó irodalom is, amely közvetlenül is hathat az olvasóra, de az így létrejött Bibliaolvasó közösség, a „lelki egyház”, még nem épül látható szervezetté, közösséggé. Véleményem szerint azonban Jézusnak célja volt követőiből egy látható, szervezett testvéri közösséget létrehozni, és ezt a feladatot nekünk igehirdetőknél a katedrán és a szószéken is teljesíteni kell.

Nagy Károly Zsolt (a Sárospataki Református Teológiai Akadémia Rendszeres Teológiai és Egyháztörténeti Tanszékének docense, a MTA Bölcsészettudományi Karán belül a Néprajztudományi Intézet tudományos munkatársa):

Képtelenség

És akkor több dolog is történt egyszerre. Éppen a gépnél ültem, dolgoztam volna, amikor megjelent előttem a kép a fészbúkon, amire ránéztem, s egyszerre felfogva az egész totalitását szemem rögtön összefüggésbe állította a képet és a szöveget, és rögtön beugrott, hogy – istenem, ilyen még csak gondolni is – dehisz ez a jézusmáci, vagy mit is mondok, a nagy medve egyetlen bocsa, a kertesznadrággá nemesült keresztvesztetben – in hoc signo... na persze – s a fején az meg ott a szív nélküli madárijesztő szakadt szalmakalapja – s akkor én most doroti vagyok? – aki azért küzdi végig a történetet, hogy elnyerjen egy hússzívet – mert ő hússzívet ad belénk a kőszív helyett... új szívetaaadjuramén-

nekeem... – de az egész inkább idézi a baltás gyilkost egy rossz amerikai horrorból, miközben bent a szobában kislányom épp a gumimacik kalandjait nézte a tévében, amiben épp egy kimondhatatlan nevű gumimacimama gumibogyószörpöt főzött, azt a lötytyöt, amitől a gumimacik meggumisodnak, átváltoznak, és megszabadulnak szorult helyzeteikből, az ördög munkáiból, és akkor, abban a pillanatban az agyamban „összeállt a kép”, ez az egész egy nagy konstrukcióvá vált, és életre is kelt, hallottam micimackót mikó istván hangján nevetni, hogy malacka, nagy tettet hajtottál végre... de a tökről, a tökről tökre semmi nem jutott eszembe.

A körkérdés arra vonatkozott, hogy miként olvasom a Bibliát, a válaszom pedig az, hogy többnyire képekben. Valószínűleg nem vagyok egyedül ezzel, s valószínűleg ez az olvasási mód valamelyest adekvát is lehet, hiszen a Biblia maga is nagyon sokszor képekben kommunikál. Ezek a képek persze szöveggé transzformálva állnak előttünk, de a szövegek minduntalan képeket idéznek fel – már ha a fordítások hagyják, hiszen például a Károlihoz képes az új fordítások egyre kevesebb képet hagynak

**"Azért jelent meg az Isten Fia,
hogy az ördög munkáit lerontsa
1.János 3,8**

meg a szövegben. Annak azonban, hogy ez a megközelítés akár helytálló is lehet, más oka is van. A gondolkodásunk ugyanis nagyon szoros kapcsolatban áll a képekkel. Elsősorban Wittgensteinre és a kognitív tudomány eredményeire hivatkozva Nyíri Kristóf számos írásában egyenesen azt állítja, hogy az ember eredetileg és elsődlegesen képekben gondolkodott, és gondolkodik ma is. Elég talán, ha csupán a megértéssel kapcsolatos magyar kifejezéseink képszerűségére – a háttérükben álló, belső, mentális képként felidézhető cselekedetekre – utalok. Amikor például megértjük, amit a másik mond, akkor *felfogjuk* a szavait, *belátjuk* annak igazságát, és egy probléma rögtön *világossá* válik számunkra, s ha leszűrjük a tanulságot, talán képesek leszünk arra, hogy átlássunk a szitán.

Sőt gondolkodásunk sajátossága, hogy a bonyolult, homályos dolgokat is képekkel, metaforákkal világítjuk meg, melyek sokszor maguk is elég bonyolultak. Ez jellemző a modern tudományokra, de ezért használ Jézus, ahogyan a próféták is, példázatokat. Ezért fontosak a Bibliában a szimbolikus cselekedetek, ezért az álmok és látomások, és talán ezért is térünk vissza a keresztyénség alapjait keresve minduntalan a hegyi beszédhez, és nem Pál összetett narratíváihoz.

Fontos ugyanakkor az is, hogy a világhoz való viszonyunkban is meghatározó – és egyre meghatározóbb – a kép, s napjainkban kivált a technikai képek, vagyis a világ mechanikus leképezésével előállított vizuális reprezentációk. W. J. T. Mitchell és nyomában sokan ezért beszélnek „képi fordulatról”. A fotográfia vagy a film, alapjaiban határozza meg ugyanis világlátásunkat: fotókban – sokan fekete-fehérben – és filmekben látunk, annyira, hogy halálos veszedelemben is mozizunk: *lepereg előttünk életünk filmje*. Így idézzük fel régi emlékeinket, és ilyeneket keresünk látványban is: Párizsban mindenki a valóság alapján reprodukálja a korábban látott kommersz képeslapokat az Eiffel-toronymnál. Ilyen, a kultúránk által élénk állított „ideális” képek alapján építjük fel mindennapjainkat. Ernst H. Gombrich, a huszadik század egyik kiemelkedő művészettörténésze már évtizedekkel ezelőtt felhívta a figyelmet arra, hogy reggeltől estig mindenfelől képek özöne vesz körül bennünket, s egyre inkább olyan korban élünk, melyben a kép lassan átveszi az írott szó helyét. Gombrich szavai napjainkban szinte prófétikusnak tűnnek, s a valóság jócskán túl is szárnyalta azokat, hiszen olyan képdömpingben élünk, melyben fel sem fogjuk igazán a felénk záporozó képeket, nem is szánunk időt rájuk igazán, csak egy villanásra tűnnek fel és egy röpke benyomás, egy érzés, egy gesztus marad utánuk. A Biblia képei persze nem egészen ilyenek. Inkább egy Brueghel-festményhez hasonlítanak, mely előtt órákat tölt el az ember szemlélődve. Talán ez az első nagy probléma: az idő. A képekhez ugyanis idő kell.

Képet olvasni – az olvasás szó itt nyilvánvalóan metafora. A kép ugyanis nem nyelvként működik. Nincsen szintaxisa, vagyis a szem mozgása és a tudati munka által azonosított elemi képegységek egymáshoz kapcsolódásának nincsen kidolgozott szabályrendszere, és nehezen lehetne a kép szemantikáról is beszélni, hiszen egy-egy képelem jelentése még a kulturálisan kódolt szimbólumok esetében is nehezen tekinthető véglegesnek. A kép olvasása kifejezés inkább arra utal, hogy a szemünk hasonlóan – de mégis nagyon másképp – járja be a kép felületét, mint a szöveg ese-

tében, s a bejárás eredményeként áll össze tudatunkban az, amit a kép jelentésének nevezhetünk. Hasonlóan, de mégis másképp, mert a szöveget többnyire lineárisan, szóról szóra, sorról sorra járjuk be, és a szöveg egésze csak a bejárás végére áll össze, a képet viszont a maga totalitásában érzékeljük, s amikor ezt a totalitást a bejárás alkalmával mégis megbontjuk, a részeket nem egy előre meghatározott, szabályok által rögzített úton vesszük sorra, hanem többnyire ide-oda cikázva. Eközben egyfelől az egyik részlet a másik kontextusává válik (ez persze a szöveg esetében is igaz), míg mindegyik tág kontextusa maga a kép totalitása, másfelől azzal, hogy egy képelemhez sokféle úton eljuthatunk, értelmezésünk komplexitása növekszik. Ez pedig időigényes feladat. A felvillanó képekre épülő kortárs vizuális kultúra viszont nem ad időt. Az egyik felvillanást követi a másik, közben legfeljebb érzelmi reakcióra van időnk, de a kép tudatos dekódolására aligha. Így hozzászokunk a felületességhez és leszokunk arról, hogy megnézzük, s a maga komplexitásában elemezzük a képeket, vagy az elénk táruló látványokat.

A képolvasás másfelől asszociatív művelet. Mivel a képelemeknek nincsen eleve rögzített rendje – a szemünket a kompozíció nem korlátozza, legfeljebb befolyásolni igyekszik –, és értelmezésükben is jelentős szabadságot élvezünk (a képen két egymást metsző vonal például számos dologra utalhat), a képek jelentése meglehetősen képlékeny, vagy mondhatjuk így: parttalan lehet. Amikor a kép felületét pásztázzuk, számtalan asszociáció jut ugyanis eszünkbe, vagyis a kép értelmezése jelentős mértékben függ a műveltségünktől. Ezek az asszociációk többnyire más képekből származnak – Gombrich utal is rá, hogy a képek mindig képekből születnek –, és sokszor szabadon, nem különösebben jólnevelt módon, össze-vissza bukkannak fel tudatunkból (vagy alóla) – ahogy ezt a szövegem bevezetőjében is megpróbáltam visszaadni –, s egy következő lépésben kezdjük csak el a szabad asszociációkat összerendezni, szelektálni, s végül szépen szöveggé konvertálva a képet meg tudjuk fogalmazni annak jelentését.

Ez a szabadság azonban könnyen vezethet a képek félreolvasásához. Ha nem jók az asszociációink, mert nem illenek a kontextushoz vagy nem illenek össze, akkor egy képen könnyen nézzük fáradt turistának azt az idős embert, aki egy pirosító bokor előtt botjára támaszkodva épp a lábbelijét igyekszik levenni. Ennek a helyzetnek azonban a fordítottja is sokszor előfordul. A kortárs kultúra vizualizációs nyomásának engedve sokszor próbálja az egyház „képesítve” megfogalmazni üzenetét, azonban kellő átgondoltság, vagyis a kép totalitásként való kezelése, a képelemek szimbolikájának és a kortárs kultúra által hozzájuk társított jelentéseinek ismerete, az ezekből előálló és a kép egésze által reprezentált összefüggérendszer létrehozása nélkül. A példaként felhozott – angolból fordított – kép tulajdonképpen a halloween ünnep megtartása ellen próbálja mozgósítani a keresztyéneket. A halloween pogány gyökereire hivatkozva elítéli az ünnepet, és a benne megnyilvánuló halottkultuszt az ördög munkájának tekinti. Ezt azonban olyan, a kortárs populáris kultúrára utaló szimbolikával teszi, melynek következtében az egész inkább kicsit gúnyos, vicces karikatúrának tűnik, s így a nézőt eltávolítja a problémától, ahelyett, hogy megragadná és bevonná abba, érdekeltté tenné a megoldásában.

Pedig a lényeg igazából ez lenne. A képes beszéd, a Biblia képi kommunikációjának alapvető szándéka az, hogy az olvasó elképzelje a szöveg segítségével az egyes szituációkat, s maga is részévé váljon azoknak. Itt nem annyira arról van szó, hogy a képpel kapcsolatos kortárs attitűdöket alkalmazva érzelmileg vonódjon be a képbe, elmerengve például a Jézus által emlegetett mezei liliom szirmainak szépségében vagy finom illatában. A cél sokkal inkább az, hogy magát a mezőt lássuk, liliomostól, égi madarastól. Sőt, ne csupán szemléljük a képet, hanem bele is lépünk. Az ortodox ikonteológia fogalmazza meg ezt nagyon szépen, amikor egyebek mellett a 2Kor 3,18-ra – „Mi pedig az Úrnak dicsőségét mindnyájan fedetlen arccal szemlélvén, ugyanazon ábrázatra elváltozunk, dicsőségről dicsóságra, úgy mint az Úrnak Lelkétől” – hivatkozva a kiábrázolt Ige szemlélésének értelmét a vele való azonosulásban látja. Az ikonteológiában ez fordítva is igaz: a szentek ikonja mindig Krisztus ikonja, mert a szentek attól szentek, hogy Krisztus ragyogott át, lett láthatóvá az életükben. Vagyis az ember, ahogy Kunt Ernő fogalmazott, néha képpé válik. Krisztus képévé válni – végül is ez mindenféle Bibliaolvasás talán legfontosabb értelme.